

3. Ковальчук А. Художній простір як засіб психологізму (на матеріалі "кримінальної прози" І. Франка) / А. Ковальчук // Слово і Час. – 2001. – № 7. – С. 74–77.
4. Моренець В. Ефект високої башти / В. Моренець // Слово і Час. – 2016. – № 1. – С. 19–35.
5. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) : підручник ; 2-е вид., випр. і доп. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2003. – С. 55–136.
6. Фізер І. Іван Франко: від соціологічної до психологічної зумовленості літератури / І. Фізер // Слово і Час. – 1993. – № 5. – С. 59.
7. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М. : Прогресс, 1990. – С. 46.
8. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко. – К. : Наук. думка, 1976–1986.
9. Шмидт У. Теорія літературного творчества у Івана Франка / У. Шмидт // IV Міжнародний конгрес українців : Літературознавство. – К. : Либідь, 1999. – Кн. I. – С. 472.

Надійшла до редколегії 14.09.16

A. O. Tkachenko, Grand PhD in Philological sciences, Prof.
Institute of Philology KNU named after Taras Shevchenko, Kyiv

HE WAS "WHOLE MAN", OR TWO-HEMISPHERE'S FRANKO

Scarcely productively to inlay the artistic-aesthetic evolution of Ivan Franko in the procrustean bed of linear motion "from" and "to" or to crucify populism/modernism on the cross-piece of improper opposition. He evolved with the maintainance of previous experience and with verification of the purchased knowledges, in particular, by own artistic practice. This manysided man actually was "whole", on his saying, to quite often added to Mikola Vorony.

Key words: realism; traditionalism; nationality; modernism; psychology of creation; universalism.

УДК 821.161.2–32.09

Т. І. Ткаченко, канд. філол. наук, докторант
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ФЕМІННИЙ ДИСКУРС МАЛОЇ ПРОЗИ ЄВГЕНІЇ БОХЕНСЬКОЇ ТА ІВАНА ФРАНКА

Досліджуються фемінні акценти в малій прозі Євгенії Бохенської (1867–1944) та Івана Франка (1856–1916). Зокрема, визначаються формальні та змістові домінанти, значення образів-символів, особливості характеротворення, роль назви твору в текстовій організації. Особливу увагу звернено на ідіостиль авторів.

Ключові слова: психологізм; проєкція; символ; рефлексія; відкритий фінал.

Про життя і творчість Івана Яковича Франка маємо чимало досліджень. Прозові, поетичні та драматичні художні тексти видатного громадського й культурного діяча вивчають і знають. Натомість ім'я Євгенії Іванівни Бохенської залишається поза увагою літературознавців. Тільки завдяки праці Марії Деркач і, згодом, Григорія Дем'яна твори послідовниці й друга Франка ввійшли в науковий обіг. Лише у 2002 р. з'явилося видання спадщини письменниці (лірика, новелістика, мемуари, епістолярій), яка, безумовно, заслуговує на фахове прочитання. Тож варто з'ясувати спільні та відмінні акценти прозового слова однодумців, зокрема в розкритті фемінної психології.

Євгенія Бохенська протягом життя зберегла вірність першому коханню – Іванові Франку. Певно, тому почуття виступають домінантою в характеристиці персонажів. Їхнє ставлення до стосунків і самих себе окреслює сутність особи, її світогляд і визначає долю. Крім того, тональність вияву чуття детермінує жанр твору і форму викладу, що може варіюватися в межах одного художнього тексту. Мозаїчна побудова, поєднання рефлексії з діалогами, паралелізм, автобіографізм та інтимізація нарації складають цілісну візію природи героя. Подібні виражально-зображальні засоби і прийоми наявні у творах Івана Франка. Звідси, доцільно зіставити зразки малої прози майстрів художнього слова.

Жіночі образи є головними у циклі Євгенії Бохенської "Зі споминів семінаристки". Мозаїка споминів, думок і вражень, зокрема письменниці, яка навчалася в Тернопільському закладі, складає художню цілісність.

З одного боку, представлено розмаїтий спектр проблем, які охоплюють різні царини людської життєдіяльності – соціальну, економічну, освітню, політичну, інтимну тощо. Незважаючи на вік героїнь, їхні дії виявляються репрезентантами певної статі, верстви, етносу. Із другого боку, локус подій обмежений, оскільки все відбувається здебільшого у стінах навчального закладу, поведінка вихованок і викладачів якого витворюють окремий світ визначеного простору.

Пріоритетним для формування особистості письменниці вважає національну належність. Етноідентифікація виступає лейтмотивом перших творів циклу. Сполыщення окупантами

України зіштовхується з опором малих семінаристок, які наважуються проказати молитву перед уроком рідною мовою. Так русинки окреслюють власну окремішність із-поміж однокласниць. Адже молитва – духовне єднання з Богом, що виявляє сутність людини. Показовою постає акцентуація деталей. Приклад Юльки підхоплює Гаська та інші дівчатка. Тобто початок боротьби обов'язково передбачає реакцію, яка матиме вагомі наслідки для консолідації спільноти. Крім того, Євгенія Бохенська підкреслює, що зневага й обурення лунали не лише від польок, але й від конформістів-ренегатів – представниць інших національностей, які зреклися свого роду на угоду загарбникам. Подібна поведінка тотожна зраді єства, зумовлює деградацію духовного стрижня, котрий детермінує людське буття.

Інтуїтивне осягнення важливості етнічного самовизначення розкрито в етюді "Патріотична пісня". Потреба заявити про свою самобутність утілилась у виконанні пісні. Брак свободи висловлюватися материнською мовою викликає бажання заповнити, хай тимчасово, коридори семінарії не чужинським, а власним голосом. Недаремно дівчата беруться за руки, символізуючи єдність у прагненні національної незалежності.

Письменниця звертає увагу на те, що вихованки знають лише "Достойно єсть..." Цей вибір не є випадковим. У такий спосіб авторка пов'язує обидва тексти, оскільки наведений твір – молитва. Звідси, наголошує на духовній цілісності нації. Завдяки залученню староруського розспіву Євгенія Бохенська доводить неперервність традиції та спадкоємність України від Київської Русі. Акцентуючи на незнанні сучасних українських творів семінаристок, вона апелює до свідомої інтелігенції, яка відповідає за прийдешнє покоління.

Кульмінацією авторського задуму про первинність духу виступає третій твір циклу "Катехит", у якому викладач порадив збирати пісні малої батьківщини вихованці, яка захопилася ними назавжди, вбачаючи в них "щастя, упоєння, розраду". До речі, Євгенія Бохенська захоплювалася народними перлинами, співала й записувала, надсилала Іванові Франку та Володимирові Гнатюку. Імовірно, тому героїню твору звать Ганка (Геня). Записи на-

роднопоетичних перлин забезпечують етногенетичний зв'язок генерацій, а також утворюють єдність нації в розмаїтті її виявів.

Отже, письменниця вибудовує проєкцію від загальнолюдського (молитва) до громадського (розспів) та особистого (пісня), де осередям є національний аспект.

Порушивши проблему формування та виховання самосвідомості, етноідентифікації, захисту від асиміляції, авторка долучає замальовки, що розкривають будні семінаристок: ідеться про щиру любов до викладача, пов'язані з іспитами перипетії, зневагу до втручання в особисті справи (наприклад, перевірка кореспонденції), колізії першого кохання, ревності, суперництво подруг. Розповідаючи історії, Євгенія Бохенська вдається до засобів комічного, перифрази та художнього паралелізму, завдяки чому вона увиразнює як персонажів, так і подію.

Із-поміж уміщених у циклі замальовок чуттєвою сконденсованістю вирізняється твір "Два похорони", у якому еліптична конструкція постає визначальним складником у текстовій організації. Політичний підтекст вербально відсутній, але матеріалізується у "виразі жаху і співчуття". Фізичну смерть авторка зіставляє з вигнанням дівчинки, яка віднині *persona non grata* для вихованок. Тож назва набуває символічного значення.

У циклі "Зі споминів семінаристки" Євгенія Бохенська зображує дівчат, які готуються відбутися в житті. Натомість у "Тихих драмах (Студіях Марти)" вона презентує рефлексії самодостатньої жінки. Перший твір "Лист" виступає своєрідною інтродукцією характеристики героїні. Письменниця на прикладі сестер відображає відмінні типи фемінної статті. "Мама" Михаліна представляє "тихе полум'я сімейного вогнища". Вона охоплює безмежною любов'ю усіх, попри недоліки оточення. "Батько" Зоська, навпаки, жорстка й безкомпромісна особистість, яка відкидає зайве, захищаючи винятково своїх, заради кого ладна віддати життя. Марта всотує риси обох. Її біль за нерівність людей, що позначається на близьких, градує до зневаги дискримінації загалом. На відміну від сестер, якими опікувався батько, молода жінка довіряє тільки собі. Відтак, має право стверджувати: "[...] життя, хоч би і в не знати як "підлих" обставинах, сотворінню з чистою душею – таки річ пречудова, а жити таки вар-

то. Лиш одно нічого не варто: піддаватись розпуці, тому лінивству страждання. Ні! Боротися з розпукою, з песимізмом до останньої краплі крові" [1, с. 29].

Другий твір "По дорозі" складається з чотирьох фрагментів, які презентують цілісну картину часовим перетином подій. Раптова зустріч у потягу викликає спогади, зумовлює припущення, оголює натуру та призводить до важливих висновків.

Цікаво, що письменниця розкриває внутрішній світ героїні через контраст, акцентований від початку художнього тексту: вона – спокійна, хвора, змучена, голодна; він – ситий, добрий, оживлений. Ретроспекція відображає зародження почуттів, які теж антиномічні. Дівчина вражає ширістю, вірою в обранця попри все. Натомість юнак не лише пристає до поговору щодо їхніх стосунків, але й поширює плітки. Обговорення особистого буття, зокрема осмислення понять любові, поваги й кохання поглиблює прірву між подорожніми: для Марти – душа, "Великдень життя", для безіменного чоловіка – пріоритет фізіології, стадне виконання окресленого шляху. Останнє зумовлює духовну деградацію особи, що втілена у п'яному залищанні до колишньої подруги.

Аксіологічний аспект у характеристиці персонажів авторка зазначає в деталях. Наприклад, очі, які, як відомо, показують ество, попутника "виглядають гупо". Натомість на прізвисько, надане чоловіком, "кицюню", що свідчить про байдужість адресата, героїня знаходить вдалий відповідник – "осле". Материнська сутність Марти виявляється у почутті жалю до дорослої людини, яка свідомо знищила себе.

Важливим смисловим компонентом виступають епіграфи.

У першому творі використано народнопоетичний вислів, який відображає поглинання рутиною швидкоплинного людського буття, коли через побутові негаразди, соціальні проблеми індивід втрачає любов до життя, вичерпуються резистентні можливості, відбувається самознищення.

У другому тексті літературний і фольклорний інтертексти, вплетені в перебіг подій і роздуми жінки, сприяють зануренню реципієнта у відтінки її почуття до попутника. Однак визначають постать героїні саме біблійні епіграфи з Євангелія від Матвія. Слова Ісуса Христа підкреслюють риси персонажа та вика-

зують переживання. Тому, аби звільнитися від брудних доторків не колишнього кохання – "омертвілого тіла", Марта спрагло впивається та вмивається водою. Вона очищується від огиди, слабкості, приниження та звертається з питанням до Сина Божого про "чашу", яка не оміне. Зрештою, так само приймає свою долю, погоджуючись на "тернисту доріжку".

Звідси, Євгенія Бохенська в невеличкому циклі висвітлила взаємодію суспільного й особистого складників, які визначають натуру, поведінку і буття. Письменниця відобразила хибність шаблонних пріоритетів, адже представник вищого стану виявляється ницим на відміну від селян, інтелігенти змушені виживати, сподіватися на ласку чиновників, українці змалку потерпають від шовінізму окупантів і захищаються винятково духовним зв'язком із прашурами, що відображається у слові й пісні.

Варто зауважити, що Євгенія Бохенська не вдається до опису зовнішності. Вона вирізняє унікальність персонажів у їхній поведінці, рефлексіях і в діалогах, вдається до контрасту, щоб акцентувати певні риси характеру. Подібні художні прийоми використовує Іван Франко.

У контексті зазначеної теми та проаналізованих текстів авторки-народної учительки доречно звернути увагу на два твори письменника – "Різуни" й "Маніпулянтка".

Незважаючи на загальну іронічну тональність першого оповідання, Іван Якович порушує в історії комічних залищань важливі соціальні проблеми. Основним зображально-виражальним засобом у тексті "Різуни" постає контраст. Від початку заявлена смислова антитеза, коли під час паломництва замість очищення і спокути влаштовують особисте життя, не гребуючи нічим. Згодом викривається брехлива сутність пілігримів, які фліртують, пліткують, зневажають нижчі верстви, а також духовенства, яке відмовляє у причащанні колишнім повстанцям.

У творі представлено виразні антиномічні пари за різними ознаками – становими та віковими, які детермінують поведінку й рефлексії персонажів. Письменник вибудовує своєрідну художню дихотомію. Він презентує два сенсові виміри: паломництво середнього класу, який хвилює виконання щорічного добровільно-примусового завдання з показного вияву благочестя й милосердя,

та справжні жертви, страхи, страждання представників нижчої верстви. Тому любовна пригода, що від початку проголошена осердям твору, поступово стає тлом, яке обрамлює й увиразнює жах усталеної загальноприйнятої чинної соціальної прірви.

Гомодієгетичним наратором постає Маня, крізь призму сприйняття якої вибудовується ланцюг подій. Жанр епістоли підкреслює виняткову особистісну адресність викладу і стать її автора: залучено сенситивні оцінки, втілені в еліптичних конструкціях, звертаннях, вигуках. Звідси, читач постає опосередкованим учасником і реципієнтом історії. Він сам визначає пріоритети в розмові.

Однак Іван Франко за допомогою назви твору вказує на справжнє змістове осердя художнього тексту. Найменування стає полісемантичним. Адже спочатку примарна, згодом реальна поява колишніх повстанців не лише вирішує дилему молодих (Броніслав змушений одружитися через повчання священника за гри Юльки), але й викриває істинний портрет соціуму. Власне штрихи до картини вплетені в оповідання, зринають протягом опису подорожі. Лицемірство зображено в певній градації. У діалозі Мані та пана Вінцентія розкрито подвійні стандарти світогляду. На закид дівчини – "[...] ми їх свояки, їхні ближні, живемо в тім самім краї і навіть не знаємо, як бідує та нуждує той нарід ось тут, у нас під боком", набожний керманич відповідає: "Бог знає, нащо дає одному достаток та спокійне життя, а другому панщину та нужду" [6, с. 206]. Тобто підсвідоме несприйняття молодою людиною соціальної нерівності одразу блокується поважним чоловіком, який постулює самоусунення від подібних проблем і збереження несправедливого устрою. Відкидання представників "іншого світу" зіштовхується зі страхом незрозумілої агресії бідноти, коли кілька селян наважуються зазіхнути й змінити систему. Навіть бачачи знесилених і знекровлених колишніх повстанців, прочани відчувають лише огиду й боязнь: "[...] виглядали, як величезний шмат сірої, малородючої землі, що, зірвавшись з місця, валиться кудись у безодню [...], як осуджені, як викляті" [6, с. 212]. Сенситивною кульмінацією зображеного епізоду стає тотальний вияв байдужості, що поєднує так звану світську і духовну еліту й робітників-селян. Це підкресле-

но нейтральною констатацією фактів і згадуванням перипетії лише в контексті основної, на думку Мані, події прощі – підсумок "поползновенія" молодих паломників.

Отже, в оповіданні "Різуни" фемінний дискурс є визначальним формальним і змістовим складником. Насамперед лист виявляє риси жіночого тексту, має мозаїчну побудову, численні емоційні вкраплення тощо. Та на смисловому рівні вбачаємо багатозначність образів. З одного боку, Маня виступає обсерватором і коментатором історії, Юлька підставляє Броніслава й вирішує питання швидкого шлюбу. Із другого боку, за допомогою певних оціночних суджень наратора й досить стрімких змін в аксіології, які можна виснувати з манери викладу подій, Іван Франко презентує головну сенсову проекцію. Перевагою стадного над індивідуальним, філістерського над духовним письменник наголошує на знеціненні й дегуманізації людини.

Проблема соціальної нерівності й морального виродження постає лейтмотивом твору "Маніпулянтка", героїня якого подібна до Марти з циклу Євгенії Бохенської "Тихі драми".

Іван Якович деталізує зовнішність дівчини, підкреслює силу, красу і здоров'я молодості, використовує паралелізм, долучаючи розкіш весни. Варто звернути увагу на очі, які вирізняють персонажів: Целя має великі, старий пан Темницький – "запливаючі очка" і цинічний відтінок, у доктора Темницького холодний погляд із "зловіщими іскорками", а в Семіона Стоколоса блукаючий і заляканий вираз сивих блискучих очей дивогляда.

Рефлексії героїні виступають осердям художнього тексту. Спочатку дівчина перебуває в полоні стереотипів, оцінює людей за зовнішністю, фахом, статусом. Вона відкидає щирі почуття непоказного юнака і, тільки втративши гідну людину, розуміє хибність власної поведінки. Натомість захоплюється вродливим Темницьким, який грає роль джентльмена, і насправді вбачає в Целі коханку, тимчасову розвагу. Крім того, сприймає поважним чоловіком свого опікуна, який пообіцяв другу піклуватися про онуку, але, маючи незграбну хвору дружину, жадає молодого тіла. Проте щоразу письменник акцентує підсвідомі чуття героїні, які активізують інстинкт самозбереження в оцінці ото-

чення. Так, поряд із господарями її охоплює задушливий дух, тривога й небезпека.

У творі "Маніпулянтка" реципієнт спостерігає за становленням особистості через внутрішній конфлікт. Кульмінацією, яка зумовлює водночас і злам, і відродження, стає смерть подруги. Ольга вдається до самогубства, щоб уникнути сорому покритки й захистити матір. Якщо колеги, сусіди поширюють плітки, за-суджують розпусницю, то Целя "бачила тільки одно – нещасну жертву з серцем, прободеним сімома мечами, бачила велику любов і ще більше терпіння, за яке прощаються і найтяжчі про-вину" [5, с. 67]. Тому рефрен у роздумах дівчини – "Страшно! Страшно подумати!" – виступає виразником осмислення власного буття й наявного устрою.

У розмовах персонажів і міркуваннях героїні часто зринає тема фемінної емансипації. Зокрема, викрито панівний патріархальний погляд, що трактує жінку об'єктом. Целя не позиціонується палкою феміністкою. Вона постає індивідуальністю, яка прагне свободи – матеріальної й духовної. Ці аспекти взаємопов'язані: "Емансипацією цих жінок є відродження повноцілої людини в жінці – коли вона буде жити собою й через себе" [2, с. 114]. Своє-рідна класифікація представниць фемінної статі у словах дівчини представляє авторську концепцію особи, оскільки виокремлено "істот-бюрократів", "лиця" та різних "жінок і панночок". Перші презентують шлункову філософію, другі – гедоністів, треті – золоту середину. Тож визначено критерії, що формують особистість – "людськість, гідність, індивідуальність людська".

Звідси, дівчина позбувається комфорту, пут лицемірних опі-кунів і йде до знедаленої матері, аби стати за дочку й підтрима-ти одна одну. Закінчення твору антитетичне початку. Адже Целя усвідомлює різнобарв'я життя, яке не лише вітає й обдаровує, але й випробує, примушує вдосконалюватися, щоб уникнути духовної деградації та самознищення.

Проаналізувавши фемінний дискурс малої прози однодумців Євгенії Бохенської та Івана Франка, можна виснувати, що письменники на прикладі жіночих доль показали зріз особистісних, національних і соціальних питань. Психологізм та індивідуалі-зація образів виказують модерністські тенденції. Автори пред-

ставили художні тексти, побудовані на розкритті внутрішнього світу персонажів. Тому домінують рефлексії героїнь із виразними сенситивними складниками.

Доречно зауважити про використання виражально-зображальних засобів. Прозайки залучають антитезу та паралелізм, порівняння, контраст, градацію, комічні елементи, еліптичні конструкції, що допомагають увиразнити характеристику персонажів й окреслити смисловий стрижень зображених подій. Часто назви творів містять змістові підказки, стають амбівалентними й полісемантичними. Багатозначність найменування є вказівкою на кількарівневність художнього тексту, у якому поєднано різні вияви чуття, думки і слова.

Отже, Іван Франко та Євгенія Бохенська презентували етапи формування, еволюції (від індивідуальності до особистості) чи деградації (істота зі стадною свідомістю, позбавлена свободи) людини, витворивши проєкцію: особа – соціум – нація.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бохенська Є.* Твори / Євгенія Бохенська. – Л. : Каменяр, 2002.
2. *Книш І.* Іван Франко та рівноправність жінки. У 100-річчя з дня народин / І. Книш. – Вінніпег : Новий Шлях, 1956.
3. *Ковалів Ю.* Історія української літератури : кінець XIX – початок XXI ст. : підручник : у 10 т. / Ю. Ковалів. – К. : Академія, 2013. – Т. 2.
4. *Ліберний О.* Сподвижниця Каменяра / О. Ліберний // *Свобода*. – 2005. – 12 лют. – С. 6.
5. *Франко І.* Маніпулянтка / Іван Франко // *Зібрання творів* : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 18. – С. 33–88.
6. *Франко І.* Різуни. Лист Маньки з Городецького до Касі з Янівського передмістя / Іван Франко // *Зібрання творів* : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1979. – Т. 21. – С. 197–216.

Надійшла до редколегії 15.09.16

T. I. Tkachenko, PhD in Philological sciences, Grand PhD courses.
Institute of Philology KNU named after Taras Shevchenko, Kyiv

THE FEMININE DISCOURSE OF THE SMALL PROSE BY YEUGENIYA BOXENSKA AND IVAN FRANKO

The article investigates the feminine accents in the small prose of Yevgeniya Boxenska (1867–1944) and Ivan Franko (1856–1916). In particular, the paper establishes the formal and substantive dominant, the meaning of images-characters,

features, the role of the title in the text organization. It pays special attention to author's individual style.

Key words: *psychology; projection; symbol; reflection; open end.*

УДК 811.161.2'373.2 (043)

М. М. Цілина, канд. філол. наук, доц.
Відкритий міжнародний університет
розвитку людини "Україна", м.Київ

ІНШОМОВНІ НАЗВИ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ІВАНА ФРАНКА

Розглянуто основні принципи й мотиви утворення іншомовних найменувань художніх творів великого українського письменника Івана Франка. Встановлено зв'язок таких онімів з аналогічними пропріативами авторства інших письменників, виведені основні мовні універсалії в цій галузі онімотворення.

Ключові слова: *мотив номінації; пропріатив; онім; онімотворення; мовні універсалії.*

Багатогранна постать Івана Яковича Франка окреслює широке коло для наукових розвідок. Однак лінгвістичні дослідження не вповні репрезентують усі можливі напрями освоєння у цій царині. Мовний аспект дослідження художньої спадщини митця був пов'язаний із вивченням ідеостилію письменника (І. Ціхотський), а також численних запозичень у його текстах (Р. Хмелінська, І. Кочан, І. Липкевич, В. Токар). Нашу увагу привертає майже не розглянута тема мотивів і принципів номінації назв іншомовних художніх творів І. Франка, що значно доповнить ідеонімічну лакуну в галузі ономастики.

Серед усього розмаїття іншомовних назв художніх творів Каменяра впадають в око, перш за все, латиномовні.

Розпочнемо їх аналіз із найменування повісті "Voа constrictor" – біноміальна назва удава справжнього. По суті, в основі оніма лежить біологічний термін. Проте, якщо поглянути глибше, в ідейно-тематичну складову повісті, можемо констатувати, що йдеться не про денотативне найменування удава як представника плазунів, а скоріше про символічне. Це єднає твір з однойменним